

УДК 784.4.072.3(438.15)

ПІСНІ ВЕСНЯНОГО ЖАНРОВОГО ЦИКЛУ НА ПІВНІЧНОМУ ПІДЛЯШШІ

Лариса ЛУКАШЕНКО

*Проблемна науково-дослідна лабораторія музичної етнології
при Львівській національній музичній академії ім. М. Лисенка,
вул. Нижанківського, 5, кім. 53, 79005 Львів, Україна
тел. (032) 272 36 60, e-mail: larysa.lukashenko@gmail.com*

У роботі досліджуються весняні обрядові пісні Північного Підляшшя. Головними аспектами вивчення є обрядові обставини, жанри, основні мелотипи та географія їхнього поширення. Матеріалами для статті послужили власні експедиційні записи автора, а також деякі друковані джерела.

Ключові слова: Північне Підляшшя, весняний жанровий цикл, веснянки, рогульки, волочební пісні.

Північне Підляшшя – окраїнний північно-західний етнографічний регіон України, що зараз є частиною Білостоцького воєводства Республіки Польща. Донедавна ця “діаспора з автохтонним населенням” [19, с. 78] була маловивченим тереном. Однак протягом останнього десятиліття дослідницька робота активізувалася. Зокрема, в рамках міжнародної програми “Музика кресів” в кінці 90-х років на Білосточчині працювали відомі вчені із Санкт-Петербурга Галина Тавлай та Ігор Мацієвський. В 1999 – 2000 рр. було здійснено низку фольклорних експедицій за участю Галини Похилевич та авторки цієї статті. В результаті з’являються наукові публікації в Санкт-Петербурзі [18, с. 3 – 20; 37, с. 21 – 43], а також у Львові; найвагомішим виданням серед них є монографічний збірник “Традиційні пісні українців Північного Підляшшя” [38].

Пропоноване дослідження є частиною наступного етапу вивчення народної музичної культури Північного Підляшшя. Джерельною базою для роботи послужили переважно матеріали власних експедицій, а також нечисленні друковані джерела [28; 34].

Період виконання весняних обрядових пісень на Північному Підляшші починається від Великодня і триває приблизно до середини літа. Очевидно, що колись на цій території, як і в більшості регіонів України, веснянки починали співати значно раніше, з початком пробудження природи¹, однак довготривалий вплив

¹ Наприклад, на сусідньому Південному Підляшші веснянки, звані “постяними” або “великодніми”, починали співати від середини Великого посту [9, с. 86]. Переконливо доведено у статті Р. Пилипчука та Р. Леоненка “Скільки років театрові імені М. Заньковецької?” – “Культура і життя”. – 1997. – 3 грудня. – № 67.

християнської церкви, що забороняла виконання будь-якої світської музики в час Великого посту, нівелював цю традицію. Тому усі твори весняного жанрового циклу зараз співають від Великодня, а під час посту виконують лише церковні пісні.

Традиційний весняний обрядовий репертуар Північного Підляшшя представлений веснянками (іноді ці твори виконавці називають “веснушки”, “весновіє”), рогульками (“огульки”, “угульки”) та волочібними піснями.

Рогульки зазвичай співають протягом Великоднього тижня до Провідної неділі. Вони є хороводними (згідно з сюжетом), а не ігровими², хоча традиція водіння хороводів на сьогоднішній день також занепала. За словами інформантів, рогульки виконували гурти дівчат та молодичь на вулиці, переважно під вечір, коли люди виходили посидіти під тином. Збереглися згадки про архаїчний обряд завершення періоду співу рогульок. У суботу Великоднього тижня робили опудало, яке називали “рогулькою”; потім з піснями та обрядодіями топили його у водоймі (с. Микуличі). Серед відомих слов’янських обрядів “проводів” або “захоронення”, що мали на меті задобрити померлих або віддячити їм, коли вони “відвідували” світ живих у певні дати та календарні періоди [2, с. 23 – 26], подібний весняний обряд зустрічається в польській культурі. В день весняного рівнодення, 21 березня, дівчата топили “Мажену” (Марену), “знищуючи” зиму та вітаючи наближення весни. Можливо, що в цьому випадку відбувся вплив польської культури, або ж “утоплення рогульки” пов’язане із подібними купальськими обрядами.

Веснянки разом з рогульками починали виконувати на Великдень, однак вони співалися значно довше, “допоки кує зозуля”, “до Петра і Павла”, “до сінокосу”. Поміж ними були й звичайні приурочені, “садові” або “зозуліні” пісні, названі за першими словами текстів (“Ой чи всіє³ тие садонькі цвілі”, “Кує зозуля, кує сивая”). Веснянки, як правило, виконували десь на вигоні або в полі, тобто в місцях, де традиційно гукали весну.

Серед весняних свят Північного Підляшшя збереглися релікти дохристиянських вірувань у формі вшанування богів родючості, покровителів землеробства та скотарства. Так, на Юрія (6 травня) традиційним був обід у полі з ритуальним хлібом (паскою або спеціально спеченим короваєм), свяченими писанками або крашанками. Під час цього обіду виконували дії, що є відгомонам стародавнього жертвопринесення, а саме: закопували кістку від м’яса, спожитого на Великдень, по полю качали ритуальний хліб тощо. Також цього дня здійснювали ритуальний вигін худоби, а на Миколи (22 травня) – коней. Очевидно, що серед веснянок мали би існувати твори, що супроводжували ці обряди (Микола Гайдук, ймовірно зі слів інформантів, поділив твори за обставинами, з якими пов’язане їхнє виконання, на “юрійвські” та “миколівські”). Однак за відсутності достовірних фактів причетність деяких веснянок до свят Юрія або “теплого” Миколи можна припустити лише за змістом текстів. Наприклад, “Там на майовуй росі”, “Ой зийшов місяць май, май”, “Святий Юре-Ригоре” та ін.

Редуктивна трансформація обрядовості може відбуватися й іншим шляхом. Так, раритетом сьогодні є великодній обряд “водіння” або “захоронення стріли”, про який

² Ігрові пісні, звані “володарками”, зафіксував І. Ігнатюк на Південному Підляшші (повіт Біла Підляска), однак, як признається сам збирач, “не вдалося мені їх багато записати” [10, с. 32]. Також див.: [21, с. 98-108].

³ Тут і далі курсивом виділено дифтонги.

майже не збереглося ніяких відомостей не тільки на території Підляшшя, але й на інших теренах, де він імовірно існував [33, с. 79; 6, с. 226]. Така ситуація, вірогідно, виникла внаслідок впливу православної церкви, що засвідчує факт існування цього обряду до сьогодні серед старообрядців [7, с. 67; 17]. Проте, у весняному репертуарі Північного Підляшшя збереглася обрядова пісня, що супроводжувала “захоронення стріли”, і це беззаперечно свідчить про його існування в минулому⁴.

Чи не найвагомим серед весняних обрядів Північного Підляшшя є волочібний обхід дворів на Великдень, що зберігся у двох різновидах. Перший: “волочібники” – діти, переважно похресники або родичі, приходять отримати так зв. “волочібне” – обов’язково парну кількість крашанок, а також інші гостинці⁵. Другий: парубки, а то й чоловіки на чолі із “починальником” обходять двори, співають попід вікнами спеціальні “волочібні” величальні пісні, також отримуючи за це винагороду (горілку, їжу або гроші).

Не зважаючи на сценарну та термінологічну схожість обох різновидів Великоднього обходу дворів, дуже вірогідно, що це два різних обряди, оскільки:

- розділені у свідомості носіїв: інформанти вказують на відмінності цих двох обрядодій;
- традиція відвідин на Великдень існує на більшості східнослов’янських територій [9, с. 89; 23, с. 55; 31, с. 50], волочібний або ранцювальний обряд у виконанні дорослих притаманний лише для деяких теренів [30, с. 71-80];
- волочібний обряд супроводжується особливими творами зі специфічними рефренами “ой віно, віно зелено”, “гей віно”, “гей лолам”, що не побутують на інших теренах.

Отож весняний обрядовий репертуар Північного Підляшшя складають три окремих жанри:

- веснянки – твори переважно ліричного характеру, не прив’язані до певної дати або обряду, їх співають від Великодня до літа (у різних селах кінець виконання веснянок пов’язується із різними орієнтирами);
- рогульки – аналог західноукраїнських гаївок, однак не ігрових; їх Володимир Гнатюк відносить до другої “численнішої” та “молодшої походженням” групи [4, с. 1] – твори ліричного або лірико-драматичного характеру, які виконують протягом Великоднього тижня;
- волочібні пісні – спеціальні величальні твори ліро-епічного характеру, приурочені до Великоднього обходу дворів.

Жанрова дефініція веснянок та рогульок Північного Підляшшя – завдання доволі складне, оскільки вони не прив’язані до певного обрядового дійства, а періоди їхнього виконання здебільшого збігаються. Тобто, веснянки виконують упереміш із рогульками – мабуть, тому інформанти не можуть чітко визначити різницю між цими жанрами. Один і той самий твір в одній місцевості називають рогулькою, в іншій – веснянкою. Труднощі в розмежуванні спричиняє також відсутність виразних жанрових, тематичних та мелоритмічних відмінностей поміж творами весняного календаря, що відзначають й інші дослідники [14, с. 285]. Отож часто рогульки,

⁴ Детальніше про обряд та мелотип див. [8, с. 39-45].

⁵ В інших місцевостях Великодні візити відбуваються інакше: хресні батьки розносять подарунки своїм похресникам [9, с. 89; 36, с. 66].

в яких мали би переважати драматичні риси, є ліричними, у сюжетах присутні оповідні фабули тощо.

Здавалося б, що розв'язання цієї проблеми потрібно шукати в існуючих дослідженнях весняної обрядової творчості. Проте, не зважаючи на велику кількість праць, проблема все ж лишається невирішеною. Тобто, дотепер не встановлено чіткої та функціональної музичної типології веснянок і гаївок, що зумовлено не тільки їхньою великою кількістю та різноманіттям, але й різними методологічними підходами до класифікації. Чи не найпершою спробою класифікації гаївок виявилася робота Ф. Колесси над збірником В. Гнатюка [4], де основними критеріями було обрано силабічну структуру вірша та мелоритмічну будову мелодії. Однак, у цьому випадку поза увагою залишились тонічні тексти (у поєднанні із акцентною мелодією) та тирадно-кільцеві форми, що, до речі, у гаївках досить поширені.

О. Смоляк у своєму дисертаційному дослідженні [35] спрощує критерій систематизації до поняття силаборитмічної форми, що об'єднує обидва елементи, які запропонував Ф. Колесса. Строфоїдні, або тирадні форми тут визначені як первісні, позбавлені симетрії і тому ніяк не класифіковані. Отож, зважаючи на обставини, визначення жанрової належності частини весняних творів має дещо умовний характер.

Що ж до іншого жанру – волочебних пісень, то на досліджуваній території побутують твори беззастережно належні до цього жанру як за свідченнями інформантів, так і за тематичним змістом та мелоритмічною будовою. Однак серед веснянок не тільки на Північному Підляшші, але й на інших західнополіських теренах [1, с. 42-43] присутній цілий пласт пісень із приспіваними “Ой рано мні, рано”, “Каліна-маліна”, “Дадалом-далалом” та ін., які О. Ошуркевич [27, с. 349-353; 26, с. 237-247], а згодом Ю. Рибак [31, с. 49-55] пропонують розглядати як залишки волочебної традиції. Але виникає питання: як пояснити цілковитий занепад волочебної традиції на одних територіях та її поширення у цілком збереженому вигляді на сусідніх із ними. Також сумнівною видається перспектива “об’єктивної реставрації західнополіського обряду весняного волочебництва” [31, с. 52], оскільки “жодних згадок <...> про дотичні величальні обряди не зафіксовано” [31, с. 50]. Мелоритмічна спорідненість теж не є вагомим підтвердженням, оскільки подібні мелотипи, про що йтиметься далі, часто трапляються серед весняних творів. Отож припущення, нібито ці пісні є “реліктами волочебних звичаїв” [27] тільки на основі семантики міжстрофового повтору у приспіві видається, щонайменше, безпідставним.

***

Чи не найпоширенішим веснянковим типом Північного Підляшшя є семискладовик із ${}^1V_3$, ${}^sVAAAB$, ${}^mR ||1111233||1111212||1111233||$ та ${}^cM\alpha\beta\beta$ ⁶, у пропонованій кодифікації В-1 (Приклад 1). Доволі дивним видається присутність цього радше ладканкового типу серед весняних творів. Однак це саме той випадок, коли “вони [гаївки – Л.Л.] виказують доволі значне музично-жанрове розмаїття <...>,”

⁶ Для позначення основних характеристик мелотипу використовується уже почасти складена система абrevіатур: ${}^1V$ – ритмічна структура вірша, ${}^sV$ – семантична будова вірша, ${}^mR$ – музично-ритмічна форма, ${}^cM$ – мелотематична форма. Музично-ритмічні схеми відображені за допомогою цифр. Одиницею позначається найкоротша силабохрона (вісімка), інші тривалості виражаються відповідними цифрами, кратними їй: четвертна – 2, четвертна з крапкою – 3 і т. д.

через що не раз буває практично важко провести однозначну грань між первісно танковими та співними, ба навіть явно ладканковими мелодіями...” [14, с. 285]. Споріднені із весільними ладканками не тільки мелоритмічно, але й ладово (меліка організована навколо устоїв на відстані квінти $d^2 - g^1$), мелодії цього типу виказують свою первісну ямбічну шестискладову структуру.

Однак ці наспіви різняться від весільних особливою манерою виконання. Перша фраза, як правило, має значні агогічні зміни в кадансовій зоні: окрім подовження або вкорочення тривалостей часто використовується специфічний для Полісся виконавський прийом віддих-цезура [32, с. 96]. Наступні дві фрази є розміреніші. Між першою та наступними фразами часто спостерігається темпова різниця. Така манера виконання, ймовірно, вказує на сольо-гуртову традицію співу цих веснянок.

Ліричним характером, ямбічною метроритмічною основою, ладомелодикою та спільними елементами у структурі вірша споріднені два наступних веснянкових мелотипи. Перший – В-2 з ізометричною структурою вірша ${}^1V446_2$, ${}^mR||:1212|1212|121233:||$ (Приклад 2), другий – В-3 із гетерометричною ${}^1V66;446$ та відповідною ритмомелодичною будовою ${}^mR ||121233|121233||1212|1212|121233:||$ (Приклад 3). Метричною основою цих двох типів є чотиридольна тримірна побудова (кожна доля складається з трьох мір), яка методом роздроблення перших двох складових поєднується зі шестискладовим текстом; при дробленні усіх долей утворюється восьмискладова конструкція: $|3333| \Rightarrow |121233| \Rightarrow |1212|1212|$. Теоретично у цій групі можливий ще один різновид із ${}^1V66_2$ та ${}^mR ||:121233|121233:||$, від якого вищезазначені вважалися б похідними, проте на теренах Північного Підляшшя такого мелотипу не виявлено. Натомість серед рогульок існує монохронний відповідник із ${}^mR ||:111122|111122:||$.

Мелотематична будова розглянутих мелотипів дещо відмінна: у першому ${}^1Ma\beta; \alpha\beta$, у другому – ${}^1M \alpha\beta; \beta\beta$, однак вони мають спільну ладову організацію, в основі якої – взаємодія двох опор на відстані квінти.

Найрозповсюдженішими рогульками на Північному Підляшші є твори, що становлять групу, умовно позначену Р-1. Це дворядкові твори із гетероритмічною структурою вірша та ямбічною ритмічною основою.

Базовий Р-1а поєднаний із великою кількістю різносюжетних текстів, із ${}^1V56_2$, мелоритмічна форма ${}^mR ||:11112|121233:||$ (Приклад 4). У наступному Р-1б поетична строфа утворена долученням до піввірша рефрену “Ой рано, рано” та повтору другої силабічної групи (Приклад 5). Оскільки тут присутні середстрофові та міжстрофові повтори, характеристику вірша потрібно доповнити формулою семантичної будови: ${}^sVa\beta:rb$. Ще один різновид Р-1в відрізняється словесно-текстовою частиною: тут присутній безпосередній середстрофовий повтор. Тобто, вірш складається не з двох, а з трьох силабічних груп ${}^1V5332$ (Приклад 6). Усі ці різновиди мають спільну мелотематичну будову: ${}^1Ma\beta; \alpha'\beta'$, де α та α' різняться лише початковим звуком, а β та β' серединним та заключним кадансами.

В основі ладу – класична тетракордова структура із устоями $c^2 - g^1$, де c^2 виконує функцію фундаментальної, а g^1 фінальної тонік [16, с. 31 – 39].

Ще один різновид мелотипу Р-1г (Приклад 7), похідний від базового, утворений внаслідок дроблення другої складової у другому реченні: $|121233| \Rightarrow 1111233||$, що спричинено поєднанням із розширеною тестовою структурою ${}^1V57_2$. Ця група творів відрізняється оригінальною ладовою будовою, що також має тетракордову основу:

тут поєднуються дві тетраходові ланки, що накладаються із секундовим інтервалом $d^2 - a^1$ та $c^2 - g^1$. Домінує поєднання устоїв $d^2 - a^1$, що спричиняє незвичний для пересічного сприйняття фінальний звук. Мелодії із такою ладовою будовою досить поширені на Північному Подляшші. Вони зустрічаються серед найдавнішого пласту обрядових творів – трудових, весільних тощо, і виразно виявляють внутрішню природу традиційного монодичного ладового мислення [15].

Наступну групу рогульок становлять дванадцятискладники із дводільними ізометричними рядками та приспівом. Їх умовно можна кодифікувати P-2. Різновиди цього типу, як і попереднього, відрізняються семантичною будовою словесного тексту та невеликими відмінностями у мелоритмічній формі. Отож P-2а має таку будову: ${}^rV66;66$, ${}^mR \parallel :111122|111122::\parallel$ та $sVaб;пс$ (Приклад 8). У наступному різновиді P-2б (Приклад 9) мелоритмічна форма рефрену дещо відмінна ${}^mR \parallel 111122|111122||21112|111122||$, і можна припустити, чому так сталося. Шестискладова група-рефрен “Ой рано мні, рано” $|21112|$ присутня також у мелотипі P-1 у вигляді п’ятискладової “Ой рано, рано” $|11112|$. Ймовірно, п’ятискладова побудова була первісною і виконувала функцію особливої композиційної одиниці, зі сталим семантичним кодом, що мігрувала від типу до типу. Недарма рефрени із такою семантикою надзвичайно поширені на території Західного Полісся [31]. Шестискладова структура типу P-2а утворилася з додавання надмірної складаності попереду, тому що у більшості випадків надмірні утворення з’являються на межі побудов, що не порушує внутрішньої мелоритмічної організації твору (як, наприклад, вигуки “ой”, “гей” та інші вставні слова). Окрім міжстрофогового повтору у різновиді P-2б присутній і середстрофований: ${}^sVaб;рб$. Мелотематична форма обох різновидів P-2 тотожна ${}^iMa\beta;\gamma\beta$, однак ладова будова відмінна. У першому різновиді P-2а – в основі ладу тетрахорд із опорами $c^2 - g^1$ та верхнім приставним тоном, у другому – система двох тетраходів, поєднаних способом накладання з інтервалом терції.

Без сумніву, різновидами одного типу (P-3) є твори із ${}^rV43_2$, ${}^mR \parallel 1212|123||$ та з ${}^rV53^2$, ${}^mR \parallel 11112|123||$, де п’ятискладник виникає внаслідок дроблення першої складаності. Причому чотири – та п’ятискладові побудови можуть співіснувати в одному творі. У піснях цього типу надзвичайно різноманітними є ритмічні та агогічні прояви. Окрім творів, ритмічна форма яких тотожна із типовою, існують і такі, що їх на перший погляд важко ідентифікувати. В цілому спостерігається тенденція мелоритмічних змін у напрямку переходу ямбічного типу ритму у монохронний, в окремих піснях, навпаки, тривалості п’ятискладника подовжуються аж до цілковитої видозміни: $11112 \Rightarrow 12123$ (Приклад 10).

Ладова будова виказує тетраходову логіку мислення, причому часто в оліготонній формі однететраходової побудови із класичною схемою взаємодії фундаментальної та фінальної тонік. В інших творах звукоряд розширюється до меж сексти, що найімовірніше є іншим втіленням цього ж таки однететраходового ладу.

Рідкісним серед весняних мелодій є десятискладник із ${}^rV55_2$, та ${}^mR \parallel :11112|11112::\parallel$. Твори цього типу інформанти називають “сирая гуска” (Приклад 11), вони приурочені до волочебного обряду – у запропонованій кодифікації P-4 (хоча можлива й класифікація в межах окремого волочебного жанрового циклу). Ці мелодії служать танцювальним доповненням до ліро-епічних волочебних і, ймовірно, служили супроводом ритуального танцю. На користь цього твердження додамо, що тотожний мелотип є основою гуцульського колядничого плесу [20, с. 20; 42,

с. 344-345], ритуального “плясання дружки” у передгір’ї Карпат [12, с. 51 – 57] тощо. Виконавській манері мелодій цього типу притаманна пролонгація четвертої складоноти, в результаті чого ніби витворюється ритмоформула 11122. Однак цей прийом не є сталим: в одному випадку зустрічається у першій – третій фразях, в іншому в другій – четвертій, також можливе подовження четвертої за рахунок вкорочення п’ятої складонот. Такі ритмічні прояви властиві явищам агогічної природи, що, мабуть, почали виникати внаслідок втрати синкретичної танцювальної ланки. Підтвердженням цієї думки є й манера виконання деяких творів (переважно одноосібно): сповільнений темп, поява мелодичних розспівів тощо.

Зрідка на досліджуваному терені зустрічаються рогульки типу P-5, що об’єднується такими спільними характеристиками: ${}^rV433_2$, ${}^sVa_{bb};v_{gg}$, ${}^mR \parallel:1111|112|112:\parallel$ (Приклад 12). Ритмічна будова близька до надзвичайно поширеної форми “просо”. Однак, замість ритмічного протиставлення другої – третьої фрази 211|112 тут двічі повторюється анапест 112⁷. Мелічна будова цих творів – секундовий мотив, варіантно повторений n-ну кількість разів, композиційно творить т. зв. мікроформу з кадансовою кінцівкою, (можлива також неповна велика кільцева форма). Мелоритмічній будові цього твору не зовсім відповідає реальна ритмічна структура вірша вільносилабічної будови 4332, де перша чотирискладова побудова може траплятися у вигляді п’яти – а то й шестискладника, що реалізується шляхом роздроблення частіше другої та рідше першої складонот. Помічені властивості дозволяють припустити, що цей тип виник внаслідок розпаду великої кільцевої форми і належить до т. зв. “комбінованих” [33, с. 94] форм, що найчастіше поєднують силабічний вірш та акцентну мелодію. Це служить аргументом на користь існуючої теорії, викладеної у дипломній роботі О. Возняк [3], про ВКФ як генетичну основу гаївок.

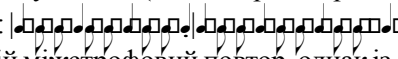
Ліро-епічна жанрова група весняних мелодій Північного Підляшшя – волочєбні пісні представлені низкою творів переважно з приспіваними, найпоширеніший із яких – семискладник $\parallel1111|112\parallel$, здебільшого із текстом “Віно, віно зелено”. Тут у першій силабічній групі, як правило, роздроблюються перша або друга складоноти, що спричинено вставними словами. Мелотип із цим приспівом, умовно кодифікований Во-1, має кілька різновидів.

Во-1а – композиційно утворено із однорядкового, т. зв. форма “колон” (термін С. Грици) восьмискладового вірша, із додаванням зазначеного міжстрофового повтору (Приклад 13) із наступною будовою: ${}^rV44;43$, ${}^mR \parallel1111|1111\parallel1111|112\parallel$, ${}^sVa_{b};ps$. Більшість мелодій цього різновиду мають яскраву квінто-квартову ладову логіку $d^2 - a^1g^1 - d^1$.

Різновид Во-1б, очевидно, похідний від попереднього, має дванадцятискладову мелоритмічну структуру, що утворилася шляхом дроблення перших двох складонот чотирискладника $|2222| \Rightarrow |1111\ 22|$ (Приклад 14). Спорідненість творів різновидів Во-1а та Во-1б підтверджується спільною мелотематичною та ладовою будовою. Ймовірно, що волочєбний восьмискладник також є прототипом величезної кількості веснянок та гаївок із дванадцятискладовою структурою вірша.

Во-1в – модифікований із церковної пісні, де сюжет канонічної церковної пісні прилаштовано до волочєбної мелодії (Приклад 15), причому існує початковий “незіпсований” варіант церковного твору. При порівнянні цих версій можна

⁷ К. Квітка об’єднує цю ритмічну побудову в одну групу із формою “просо” [11, с. 199].

зробити важливі висновки щодо причин, шляхів та методів взаємопроникнення та перетворення двох паралельно існуючих культур – церковної та традиційної, однак це виходить за межі предмету дослідження. Різновид типу Во-1б характеризується вільносилабічною структурою вірша, де кількість силаб в одній силабічній групі може коливатися від чотирьох до семи шляхом поступового (насамперед перша, потім друга і т.д.) дроблення перших трьох складонот: . У цих творах також присутній міжстрофовий повтор, однак із християнською тематикою.

Волочесні пісні Північного Підляшшя представлені ще одним надзвичайно цікавим типом, Во-2 (Приклад 16), що згодом модифікований від Во-1, оскільки його основою є той самий монохронний восьмискладник, проте неспівпадіння цезур вірша та мелодії вказує на значні трансформаційні процеси. Вірш у цих творах дводільний, а мелодію складають три двомотивні фрази; віршова цезура припадає прямо на середину другої фрази: ^rV443;442, ^sVабр;абр', ^mR ||1111|1111||211|1111||2211|11||. Мелодія виявляється на диво симетричною, а мелоритмічний малюнок |2211|11| є своєрідною антиметаболою до |111122| типу Во-1б.

Серед обрядових весняних творів Північного Підляшшя, зустрічаються цікаві поодинокі зразки інших типів, як, наприклад, із ^rV5577 та ^mR ||11112|11112|1111224|1111224||, що перегукується з подібним весільним; також ^rV4...;446, ^mR ||2222||1111|:111122:|| із очевидними ознаками сольо-гуртового виконання, твори великої кільцевої форми тощо. Однак вивчення подібних раритетів потребує цілком іншої методики та заслуговує окремого дослідження.

***

Ареал побутування веснянкового типу В-1 обмежується невеликою територією межиріч Нарва – Нурець (Картосхема 1). Зважаючи на таку специфіку поширення, вслід за З. Можейко [22, с. 11] можна було б означити цей тип як локальний, якби він із цією ж закономірністю не подибувався на інших територіях. Наприклад, на території Верхньоприп'ятської низовини В-1 зустрічається лише на території правобережжя Прип'яті, в басейнах річок Вижівка та Турія; на Могильовському Подніпров'ї мелодії цього типу обслуговують обряд закликання весни лише у кількох селах Славгородського та Костюковецького районів [39, с. 57] тощо. Ймовірно, що цей веснянковий тип спорадично розповсюджений на значних східнослов'янських теренах⁸ і належить до таких, що не мають чітко означених ареалів.

Незначна частотність розповсюдження притаманна мелодіям споріднених типів В-2 та В-3. Вони зрідка зустрічаються в верхів'ях річок Нурець та Супрасль та в межиріччі Нарва – Західний Буг. Такий тип мелодій серед весняних творів подибується досить рідко не тільки на Північному Підляшші. Вдалося знайти лише кілька подібних серед сьомушних (або троєцьких) наспівів на території Могильовського Подніпров'я [39, с. 102-104]. Натомість пірихичний відповідник цього типу досить популярний не тільки на території Західного Полісся, але й на більшості теренів України⁹.

⁸ Веснянку цього типу із с. Грядя на Львівщині зустрічаємо у збірнику С. Людкевича "Галицько-руські народні мелодії" [5, № 208], дещо видозмінений різновид (без "стисненої" середньої фрази) – в збірнику "Поліська дома" [29, с. 55 – 56, с. 64-65].

⁹ Наприклад: [24, № 1, 10; 4, №№ 129 – 132] та інш.

Рогульки (Картосхема 2) Р-1 побутують на всій досліджуваній території, однак мелодій цього типу зафіксовано значно більше в межиріччі Нарва – Нурець, аніж південніше чи північніше, тобто в межах Буг – Нурець, чи Нарва – Супрасль. Подібна картина відображає з одного боку нерівномірний стан збереження традиції, оскільки рогульки подібного типу достатньо розповсюджені на Південному Підляшші¹⁰. Щодо північної межі поширення типу, то згодом, що зменшення його північніше Нарви вказує на маргінальну зону ареалу.

Розмаїтість різновидів рогульок типу Р-1 на географію їхнього розповсюдження не має значного впливу, хоча помітна деяка перевага Р-1а та Р-1б. Зазвичай у населеному пункті зустрічається кілька різновидів, іноді вони навіть поєднані в одному творі.

Побутування рогульок типу Р-2 обмежується невеликою ділянкою в межиріччі Нурець – Західний Буг. Подібно до мелотипу Р-1, ця зона поширення продовжується в південному напрямку, північною ж межею орієнтовно є річка Нурець. Північно-західний кордон ареалу типу Р-2 збігається з територією поширення весільного типу Л7С (за кодифікацією Луканюка-Добрянської [13, с. 95 – 108]). В цілому, як було зазначено вище, мелодії цього типу розпросторені на більшості західноукраїнських земель.

Північну межу розповсюдження рогульок Р-3 орієнтовно можна провести трохи вище Нарви. Ареал цього типу, подібно до інших, простягається далі на Південне Підляшшя, Західне Полісся, однак, мелодії Р-3 трапляються трохи рідше, аніж Р-1 та Р-2. Невелика частотність побутування цих пісень, типологічно споріднених із петрівчано-купальськими, здається, характерна не тільки для Підляшшя, але й для усієї території їхньої присутності [33, с. 121].

Рогульки типу Р-4, т. зв. “сірая гуска,” були зафіксовані виключно на сході досліджуваного терену в районі басейну р. Нарва. Хоча, мабуть, ареал побутування цього типу мав би збігатися із зоною поширення волоческих пісень і бути розпростореним на північ та захід.

Волочесні мелотипи (Картосхема 3) дислокуються виключно на півночі та заході досліджуваного терену, більшою мірою, вздовж державного кордону. Південною межею ареалу їх поширення приблизно є Нарва, далі він простягається на північ та схід [39, с. 81 – 88; 41, с. 152-163].

1. *Adamowski J.* Wierzenia i zwyczaje polsko-ruskiego pogranicza // *Twórczość Ludowa*, R.VII. Nr. 3 – 4 (22), 1992. – S. 40-45.

2. *Виноградова Л. Н.* Календарные проводы как rites de passage // *Балто-славянские этнокультурные и археологические древности. Погребальный обряд: Тез. докл.* – Москва, 1985. – С. 23-26.

3. *Возняк О.* Гаївки: Спроба генотипної систематизації на матеріалах ЛДК: Дипломна робота. – Львів, 1985. (Препринт). – 147 с.

4. Гаївки / Зібрав Володимир Гнатюк. – Львів, 1909. – Матеріали до української етнології НТШ, т. XII. – 267+100 с.: нот.

¹⁰ № 18 // *Zespół folklorystyczny “Jutrzenka” z Dołhobród: CD.* – Lublin: Studio nagrań dźwiękowych; фоноархів І. Гнатюка.

5. Галицько-руські народні мільодії / Списав та зредагував С. Людкевич. – Львів, 1906. (Етнографічний збірник Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові, т XXI). – 187 с.

6. *Гошовский В.* У истоков народной музыки славян. – Москва: Сов. композитор, 1971. – 304 с.

7. *Гусев В.Е.* Вождение “стрелы” (“сулы”) в Восточном Полесье // Славянский и балканский фольклор. – Москва: Наука, 1986. – С. 63-76.

8. *Земцовский И.* По следам веснянки из фортепианного концерта П. Чайковского: историческая морфология народной песни. – Ленинград: Музыка, 1987. – 128 с.

9. *Ігнатюк І.* Весняні звичаї і обряди на Підляшші // Фольклористичні зошити. – Луцьк: Полісько-Волинський народознавчий центр, 2001. – В. 4.

10. *Ігнатюк І.* Весняні пісні на Підляшші // Над Бугом і Нарвою. – 1999. – №2 (42). – С. 32-33.

11. *Квитка К.* Явления общности в мелодике и ритмике болгарских народных песен и песен восточных славян. Избранные труды: В 2 т. / Сост. и коммент. В.Л. Гошовского. – Москва: Советский композитор, 1973. – Т. 1. – С. 191-214.

12. *Коваль В.* Обряд “плесання дружки” у міжріччі Лімниці та Бистриці Надвірнянської // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. – Серія 9: Музичне мистецтво. – 1998. – №1. – С. 51-57.

13. *Луканюк Б.* Добрянська Л. Спроба типології весільних ладканок і пісень Західного Полісся та Західної Волині // Етнокультурна спадщина Полісся / Упорядник В. Ковальчук. – Рівне: Перспектива, 2004. – Вип. 5. – С. 97-108.

14. *Луканюк Б.* Ходовицька збірка Івана Колесси // Родина Колессів у духовному та культурному житті України кінця ХІХ – ХХ століття (3 нагоди 130-річчя від дня народження академіка Філарета Колесси та 100-річчя від дня народження академіка Миколи Колесси): Збірник наукових праць та матеріалів. – Львів, 2005. – С. 261-290.

15. *Лукашенко Л.* К проблеме определения опорных звуков и тоники в монодии (на примерах народновокальных мелодий) // Традиции и современность: Сборник научных трудов. – Клайпеда, 2002.С

16. *Лукашенко Л.* Ладова теорія П. Сокальського та можливості її практичного застосування // Наукові записки Тернопільського державно-го педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Музичне мистецтво. № 1(9). – Тернопіль, 1998. – С. 31-39.

17. *Любимова Г.В.* “Похорони стрелы” в весенне-летней обрядности забайкальских старообрядцев // <http://www.sati.archaeology.nsc.ru>.

18. *Мацієвський І.* Інструментальна музика річного циклу праці на Білосточчині // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів, 2003. – В. 31. – С. 202-216.

19. *Мацієвський І.* До вивчення народної музики української діаспори // Республіканська наукова конференція “Проблеми вивчення та пропаганди народної творчості як складової частини української національної культури”: Тези доповідей. – Рівне, 1990. – С.77-79.

20. *Мацієвський І.* Жанрові угруповання української традиційної інструментальної музики. – Львів, 2000. – 26 с.

21. Мельодії українських народніх пісень з Поділя і Холмщини / Зібрані Л. Плосайкевичем і Я. Сенчиком. – Львів, 1916. – 108 с. – (Матеріяли до української етнольоґії НТШ. – Т. XVI).
22. *Можейко З.* Песни Белорусского Полесья. – Москва: Сов. композитор, 1983. – В. 1. – 183 с.
23. Народная традиционная культура Псковской области: Обзор экспедиционных материалов из научных фондов Фольклорно-этнографического центра. В 2 т. – Псков, 2002. – Т.1. – 686 с.
24. Народні мелодії з голосу Лесі Українки / Зап. і упор. Климент Квітка. – Київ, 1917-1918. – 229 с.
25. *Рибак Ю.* Обрядові пісні Верхньоприп'ятської низовини (мелотиполоґія – мелогеографія – культурогенеза): Дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03. – Львів, 2005. – 168 с.
26. *Ошуркевич О.* Волочебні звичаї на Волинському Поліссі // Ошуркевич О. До джерел: народознавчі статті, розвідки, тексти. – Луцьк: ВАТ Волинська обл. друкарня, 2008. – С. 237-247.
27. *Ошуркевич О.* Релікти волочебних звичаїв на Західноукраїнському Поліссі // Полісся: мова, культура, історія: Матеріали міжнародної конференції. – Київ, 1996. – С.349-353.
28. Песні Беласточчыны / Уклад. Мікола Гайдук. – Мінск: Бел. навука, 1997. – 368 с.
29. Поліська дома. – Вип. II: Весна / Зібрав, упор. та прокоментував Віктор Давидюк. Нотація Ірини Федун. – Рівне: Волинські обереги, 2003. – 176 с.
30. *Польский И.* Волочебные песни в Белоруссии и на Украине // Проблемы музыкального фольклора народов СССР: Статьи и материалы / Сост. и ред. И.И. Земцовский. – Москва: Музыка, 1973. – С. 71-80.
31. *Рибак Ю.* Вокальні мелотипи у верхньоприп'ятських волочебних обрядах // Музика та дія в традиційному фольклорі. – Львів, 2001. – С. 49-55.
32. *Рибак Ю.* Нелогічні цезурування у піснях Верхньоприп'ятської низовини // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: Наукові записки РДГУ. Вип. 8 / Гол. ред. В.Г. Виткалов. – Рівне, 2003. – С. 87-96.
33. *Рибак Ю.* Обрядові пісні Верхньоприп'ятської низовини (мелотиполоґія – мелогеографія – культурогенеза): Дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03. – Львів, 2005. – 188 с.
34. Рогульки Підляшшя у записах Єлизавети Рижик. – Рівне, 1994. – 34 с.
35. *Смоляк О.* Весняна обрядовість Західного Поділля в контексті української культури: Автореф. дис. доктора мистецтвознавства: 17.00.03. – Київ, 2005. – 40 с.
36. *Сокіл Г.* Українські обхідні календарно-обрядові пісні: структура, функції семантика. – Львів, 2004. – 268 с.
37. *Тавлай Г.* Календарные песни восточной Белосточчины: весенняя традиция (по материалам экспедиционных исследований 1996-1998 годов) // Петербургская музыкальная полонистика: Сб. трудов. – С-Петербург, 2001. – В. 3. – С. 21-43.
38. Традиційні пісні українців Північного Підляшшя. – Львів: Камула, 2006. – 308 с.
39. Традыцыйная мастацкая культура беларусаў: У 6 т. – Т. 1. Магілеўскае Падняпроўе. – Мінск: Бел. навука, 2001. – 797 с.

40. Традыцыйная мастацкая культура беларусаў: У 6 т. – Т. 2. Віцебскае Падзвінне. – Мінск: Бел. навука, 2004. – 910 с.

41. Традыцыйная мастацкая культура беларусаў: У 6 т. – Т. 3. Гродзенскае Панямонне. – У 2 кн. Кн. 1. – Мінск: Выш. шк., 2006. – 608 с.

42. Хай М. Музично-інструментальна культура українців (фолкльорна традиція). – Київ – Дрогобич, 2007. – 544 с.

Нотні приклади

1
 1. Там на ма - йо - вой ро - - - се

Там на ма - йо - вой ро - се

Я - сьо ко - ни - ка па - се

с. Мокре

2
 1. Пли - ве чо - вон во - ди по - вон

в хви - лю хи - - - лив - - - - - ся

Десь по - ї - хав мой ми - лень - кий

бо - дай ни вир - нув - - - - ся II

с. Черемха

$\text{♩} = 160$

3

1. На - ї - ха - лі сва - - - ти

до на - шо - ї ха - - - ти

Во - ля - ла би ми - не ма - ти

в вин - ку по - хо - ва - - - ти

с. Черемха

$\text{♩} = 160$

4

1. По-ло-жу клад-ку вер-бо-ву вер-бо-ву

3. так як руод-на-я ма-ті

Час вам ді-вонь-кі до-до-му до-до-му

чи на те-бе по-жда-ть

с. Койли

5 $\text{♩} = 152$

1. Тра-ва му - ра - ва чом ти не зе-льо - на

Ой ра - но ра - но чом ти не зе - льо - н...

с. Мокре

6 $\text{♩} = 172$

2. А ти Ма-неч-ка тут зо - стань тут зо-стань

При-йде Ва-неч-ка руч-ку дасть руч - ку д...

с. Тиневичі Великі

7 $\text{♩} = 140$

2. О-ни гу-ля - лі та шей роз-мов-ля - лі - ся

Ой як то ко-лісь йа з хлоп-ця-ми ци - лу - ва - лись

с. Гуринів Груд

8 $\text{♩} = 108$

1. Ой се-лом се - лом се-лом Ма-лін-ні - кі

Ка-лі-на ма-лі - на ще й чер-во-на ро - жа

с. Малинники

♩.84

9

1. Чом же ж ти Не - чи - пур зра - ня ни же - нив - ся

Ой ра - но мні ра - но зра - ня ни же - нив - ся

Ой ра - но мні ра - но

с. Микулічі

♩.120

10

1. Свя - тий Ю - ре Ри - го - ре

2. Пуо - йди до Бо - га по клю - чи

Пуо - йди до Бо - га по клю - чи

3. І о - домк - ни зим - лі - що

І о - домк - ни зим - лі - що

с. Добривода

11   $\text{♩} = 132$
 1. Си - ра - я гус - ка ні вва - ри - ла - ся

 Вля - тіє - ла у пієч за - сма - лі - ла - ся

с. Суцца

12   $\text{♩} = 60$
 1. Є в Доб - ро - во - ді гру - до - чок гру - до - чок
 ви - но - чок ви - но - чок

 У - ви - ла Ма - ньоч - ка

с. Добривода

Moderato
 13
 Тон - ка вель - ка ка - на - пель - ка

 Эй ві - но ві - но зе - ле - но

с. Охрімівці

Помірно
 14
 Доб - ры ве - чар пан - на чы ў да - му ка - ха - на

 Ой ві - но ві - но зе - ле - но

с. Гаркавічи

Allegro assai

15
 А ў - вя - лі - кі ча - цвяр - ток І - сус стра - даў

 Хрыс - тос васк - рэс Сын Бо - жы

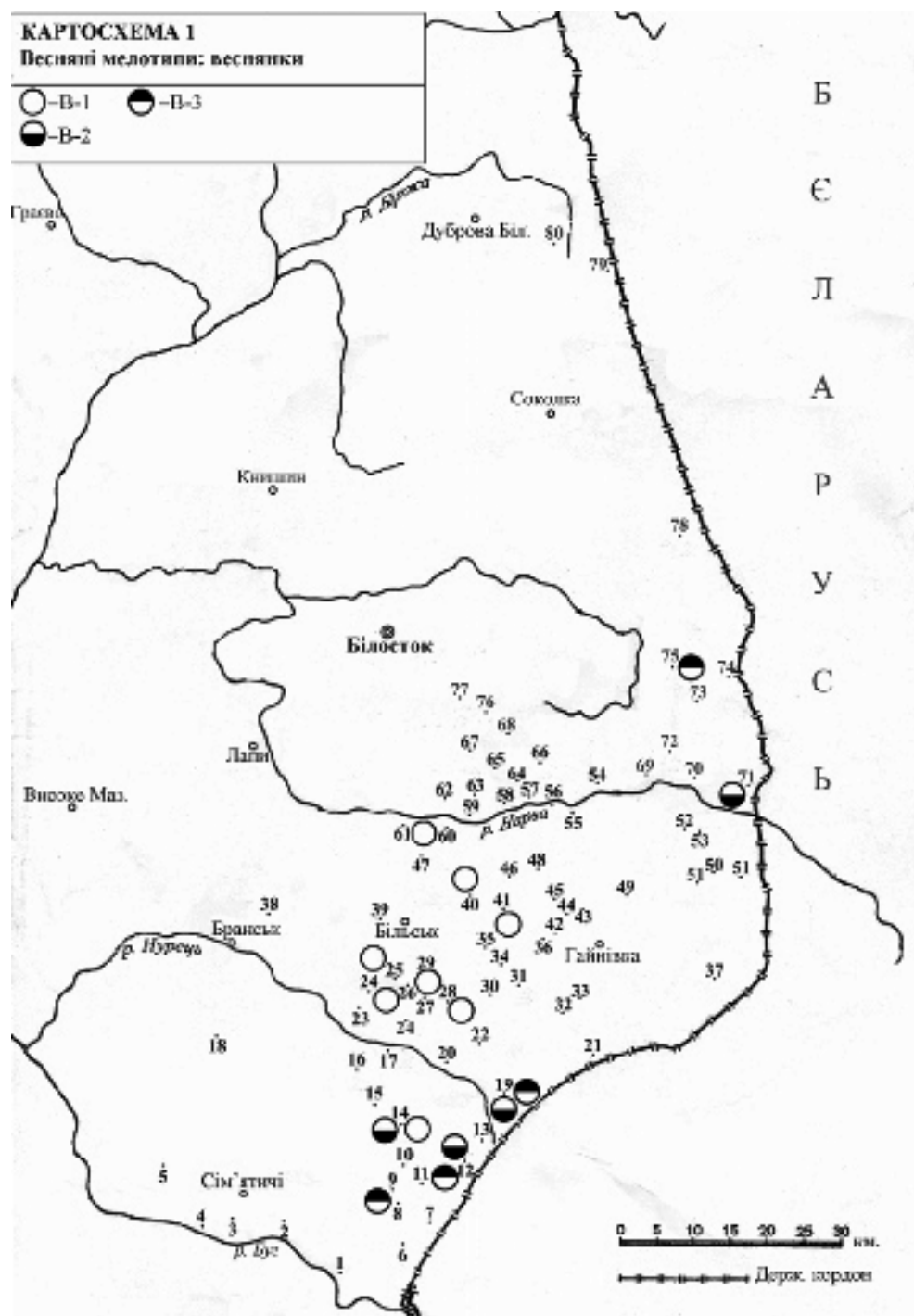
с. Сля

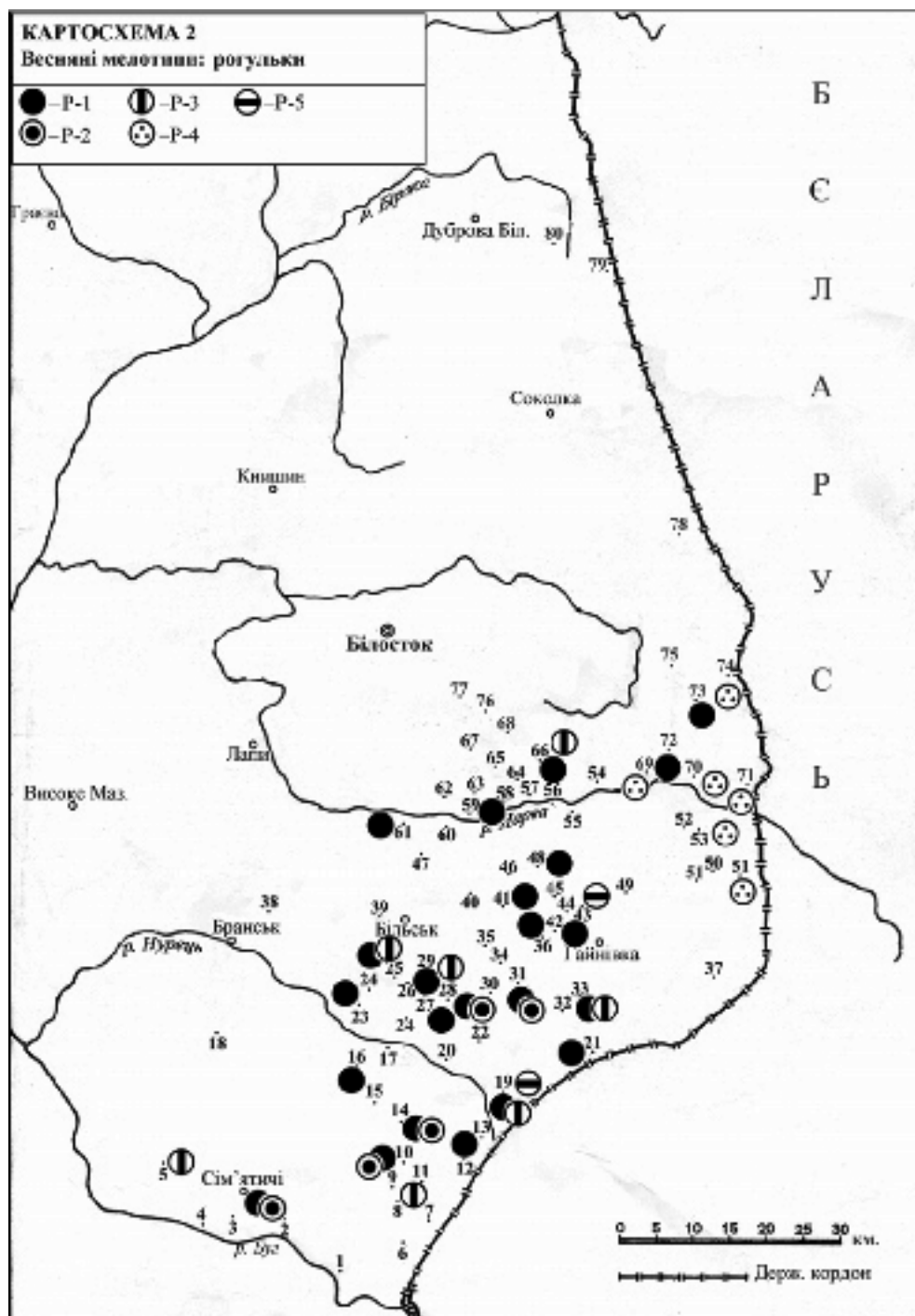
Помірковано

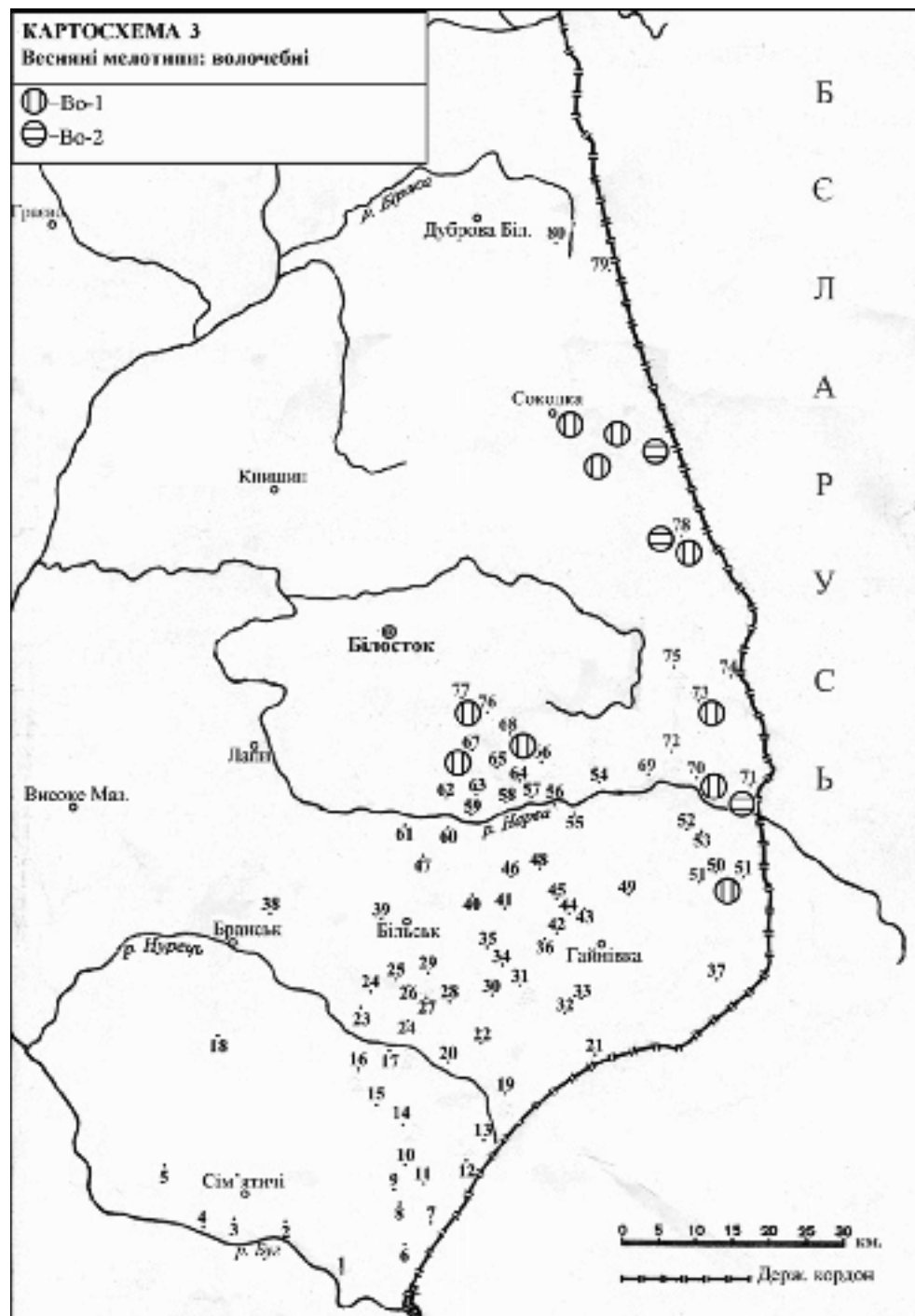
16
 Хо - дзіць па - ва па гу - лань - цы гэі ві - но

 Хо - дзіць па - ва па гу - лань - цы ві - но

с. Гаркавічы

Картографовані населені пункти ¹¹			
wieś	село	wieś	село
1. Mielnik	Мельник	41. Czyży	Чижі
2. Boratyniec Ruski	Боратинець Руський	42. Osowka	Осівка
3. Słochy Annapolskie	Слохи Аннопольські	43. Nowe Kornino	Новий Корнін
4. Ogrodniki	Городники	44. Kojły	Койли
5. Bujaki	Буяки	45. Kuraszewo	Курашево
6. Wilanowo	Виліново	46. Klejniki	Клейнікі
7. Klukowicze	Клюковичі	47. Knorozy	Кнорози
8. Tymianka	Тим'янка	48. Tyniewiczze Duże	Тиневичі Великі
9. Borowiki	Боровіки	49. Nowosady	Новосади
10. Mikulicze	Микulichі	50. Narewka	Наревка
11. Miedwiżki	Медвежики	51. Stoczek	Сточак
12. Czeremcha	Черемха	52. Nowe Lewkowo	Н. Левково
13. Wólka Terechowska	Вілька Терехівська	53. Stare Lewkowo	Ст. Левково
14. Dasze	Даші	54. Odrynki	Одринкі
15. Bielki	Білкі	55. Makówka	Маківка
16. Bystre	Бистри	56. Narew	Нарва
17. Mołoczki	Молочки	57. Janowo	Яново
18. Czarna Średnia	Чорна Середня	58. Cielouszki	Телушкі
19. Dobrowoda	Добривода	59. Kaniuki	Канюки
20. Policzna	Полічна	60. Ploski	Пльоски
21. Gorny Gród	Гуринів Груд	61. Deniski	Дениски
22. Suchowolce	Суховольці	62. Ryboły	Риболи
23. Kruhłe	Кругле	63. Pawły	Павли
24. Knorydy	Кнориди	64. Puchły	Пухли
25. Mokre	Мокре	65. Dawidowicze	Давидовичі
26. Dubiażyn	Дубяжин	66. Treścianka	Тростянка
27. Gredele	Гределі	67. Koźliki	Козлики
28. Malinniki	Малінніки	68. Ochremowicze	Охрімовичі
29. Topczykały	Топчикали	69. Suszcza	Суца
30. Reduty	Редуті	70. Luka	Лука
31. Dubicze Tofiłowce	Дубичі Тофілівці	71. Cisówka	Цісовка
32. Witowo	Вітово	72. Tanica	Таніца
33. Orzeszkowo	Орішково	73. Supruny	Супруни
34. Krywiatycze	Кривятичі	74. Mostowliany	Мостовляни
35. Szczyty	Щити	75. Gródek	Городок
36. Zbucz	Збуч	76. Gnaciuki	Гнатюки
37. Białowieża	Біловежа	77. Zawierki	Заверкі
38. Bujnowo	Буйново	78. Harkawicze	Гаркавічі
39. Augustowo	Ягуштово	79. Nw. Dwór	Новий Двор
40. Mięgisze	Мякіши	80. Bieniowce	Бяневичі

¹¹ Переклад зроблено на основі: Michał Kondratiuk. Nazwy miejscowe południowo-wschodniej Białostoczczyzny. – Zakład Narodowy im. Ossolińskich. – Wrocław, 1974.

ПЕСНИ ВЕСЕННЕГО ЖАНРОВОГО ЦИКЛА СЕВЕРНОГО ПОДЛЯШЬЯ

Лариса ЛУКАШЕНКО

*Проблемная научно-исследовательская лаборатория
музыкальной этнологии при Львовской национальной
музыкальной академии им. Н. Лысенко
ул. Ныжанкивского, 5, ком. 53, 79005 Львов, Украина
тел. (+38 032) 272 36 60, e-mail: larysa.lukashenko@gmail.com*

Работа посвящена весенним обрядовым песням Северного Подляшья. Главными аспектами изучения являются обстоятельства обряда, жанры, основные мелотипы и география их распространения. Статья написана на материалах личных экспедиционных записей, а также некоторых печатных источников.

Ключевые слова: Северное Подляшье, весенний жанровый цикл, веснянки, рогульки, волочебные песни.

THE SPRING GENRE CYCLE SONGS OF THE NORTHERN PIDLIASHA

Larysa LUKASHENKO

*The Scientific Laboratory of Music Ethnology,
Lviv M. Lysenko National Music Academy
Nyzhankivsky St., 5, room 53, 79005 Lviv, Ukraine
phone: (+38 032) 272 36 60, e-mail: larysa.lukashenko@gmail.com*

The work is dedicated to spring ritual songs of the Northern Pidlyasha. It is focused on researching ceremonial circumstances, genres, common melodic types, and the areas of their occurrence. The study is based on the materials collected during the author's own field research. Selected published sources were used as well.

Key words: Northern Pidliasha, the spring genre cycle, vesniankas, rohulkas, volochebni songs.

Стаття надійшла до редколегії 13.02.2009

Прийнята до друку 23.09.2009